

²¹ Нагайло Б. Надія Світлична про Василя Стуса. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.exlibris.org.ua/stus/r11.html> (Дата звернення: 20.09.2014)

²² Стус В. Таборіві записки / В. Стус // Сучасність. – 1983. – ч. 11. – С. 78.

²³ Нецензурний Стус / Упор. Б. Підгірного. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – С. 34.

²⁴ Коцюбинська М. Х. Феномен Стуса / М. Коцюбинська // Сучасність. – 1991. – № 9. – С. 27.

²⁵ Коцюбинська М. Х. Вказ. праця. – С. 28.

²⁶ Там само. – С. 29.

²⁷ Плющ В. Вказ. праця.

²⁸ Коцюбинська М. Вказ. праця. – С. 29.

²⁹ Коцюбинська М. Х. Феномен Стуса / М. Коцюбинська // Сучасність. – 1991. – № 9. – С. 30.

³⁰ Кіпіані В. Стус і Нобель: Демістифікація міфу // Історична правда. – 2010. – 10 грудня. – С. 2.

³¹ Овсієнко В. Серце, самогубство чи вбивство? Як загинув Василь Стус / В. Овсієнко // Історична правда. – 4 вересня. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/09/4/53998/> (Дата звернення: 21.09.2014).

³² Захаров Б. Вказ. праця. – С.103.

УДК 94(477)

Ірина ЯВОРСЬКА
(Чернівці)

УПОВІЛЬНЕННЯ ТЕМПІВ ЕМІГРАЦІЇ ЄВРЕЇВ БУКОВИНИ ДО ІЗРАЇЛЮ ТА ПЕРЕОРІЄНТАЦІЯ МІГРАЦІЙНОГО ПОТОКУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1970-х рр.

У статті зроблено спробу обґрунтувати причини уповільнення міграційної активності буковинських євреїв до Ізраїлю в другій половині 1970-х рр. Розкриваються мотиви та причини непоодиноких випадків їхнього повернення на Буковину. Автор аналізує причини появи нових міграційних можливостей та акцентує увагу на переорієнтації міграційного потоку радянських євреїв у другій половині 1970-х рр.

Ключові слова: еміграція, сповільнення міграційних потоків, переорієнтація міграційних потоків, репатріація.

Еміграційна політика в СРСР упродовж багатьох років залишалася закритою темою не тільки для дослідників, але й для усього радянського суспільства. Законодавча та правова база міграційної політики як важливої складової суспільно-політичного життя СРСР досі залишається втаємниченою та малодослідженою сторінкою вітчизняної історії. Верхівка радянського олімпу розглядала еміграцію з країни як антисуспільне та антипатріотичне явище, тому боротьба радянських євреїв за право виїзду з СРСР супроводжувалися надзвичайним міжнародним суспільним резонансом. Дослідження феномену єврейської еміграції та повернення євреїв в Ізраїль через дві тисячі років після свого вигнання може бути представлено не просто як вивчення цікавого явища, а як дослідження унікального «історичного експерименту». Метою даної статті є дослідження буковинського потоку в могутній єврейській еміграційній хвилі, його особливостей та масштабів у другій половині 1970-х рр.

Дослідження міграцій в нашій країні має порівняно недовгу історію. Це обумовлювалося в першу чергу часто негативним ставленням до емігрантів і малою доступністю до відповідних даних про їхню чисельність та потоки. Закритість кордонів в СРСР тягнула за собою закритість теми. Лібералізація суспільства та відкриття кордонів у 1991 р. породили сплеск досліджень, присвячених міграції. Серед вітчизняних науковців слід назвати дослідників І.Прибиткову¹, Н.Паніну², О.Малиновську³, які вивчають соціологічні, економічні й демографічні аспекти внутрішніх та зовнішніх міграційних потоків. Цікавими є роботи Й.Зісельса⁴, М.Міцеля⁵, О.Бажана⁶, які використовують фактичний та історичний матеріал при аналізі міграційних процесів у колі радянських євреїв. Важливим джерелом інформації є праці ізраїльських вчених Б.Морозова⁷, В.Ханіна⁸, М.Альтшулера⁹,

Ярослава ШЕРЕМЕТА
(Черновці)

ВАСИЛИЙ СТУС И ЕГО ОТНОШЕНИЯ С СОВЕТСКОЙ ВЛАСТЬЮ (к 30-й годовщине смерти диссидента)

В данной научной публикации речь идет об отношениях между советской системой и выдающимся украинским литературным и политическим деятелем Василием Стусом. Советская власть пыталась уничтожить украинского диссидента за его неконформистские взгляды, непоколебимую национально-гражданскую позицию. Вместо этого создала символ стойкости и патриотизма, который является ориентиром для многих поколений украинской нации.

Ключевые слова: диссидентство, шестидесятники, поэт, советская власть, репрессии, концлагерь, Украинская гельсинская группа, правозащитная деятельность.

Yaroslava SHEREMETA
(Chernivtsi)

VASYL STUS AND HIS RELATIONS WITH THE SOVIET AUTHORITY (THE 30TH-ANNIVERSARY OF THE MURDER OF DISSIDENT)

This scientific publication refers to the relationship between the Soviet system and the outstanding Ukrainian literary and political leader Vasyl Stus. Soviet authority tried to destroy the Ukrainian dissident because of his non-conformist views, unwavering national citizenship. Instead, it created symbol of resistance and patriotism, which became the benchmark for generations of Ukrainian nation.

Keywords: dissent, the sixties, the poet, the Soviet government, repression, concentration, Ukrainian Helsinki group advocacy.

які впритул займаються проблемами та наслідками еміграції євреїв з України. Доповнює дослідження науковців велике число мемуарної літератури узагальнюючого характеру.

Навернення до теми еміграції євреїв Буковини до Ізраїлю як самостійного об'єкта досліджень визначається необхідністю дослідження певних «білих плям» регіональної історії.

Середина 1970-х рр. в СРСР позначилася помітним національним піднесенням по всій країні. Активна фаза виїзду єврейської громади упродовж 1970-1973 рр. привідкрила «залізну завісу», яка довгі роки приховувала національні проблеми, що визрівали в прибалтійських республіках СРСР, в колі поволзьких німців, кримських татар, турків-месхетинців, посилила напругу в Закавказзі, пов'язану з Нагірним Карабахом. Проте радянське керівництво замість вирішення проблем національної політики займалося «лакуванням дійсності» та переконувало світ у непорушній дружбі народів багатонаціонального СРСР в епоху «розвинутого соціалізму».

Щодо темпів єврейської еміграції з Буковини в середині 1970-х рр., то на них впливали не тільки радянські чинники, але, в значній мірі, неспокійна зовнішньополітична ситуація на Близькому Сході. Четверта арабо-ізраїльська війна, або «війна Судного дня», яка тривала всього 18 днів (з 6 по 24 жовтня 1973 р.), мала серйозні міжнародні економічні та політичні наслідки, ознаменувавши початок політичної кризи в Ізраїлі та вплинувши на міграційну поведінку єврейської діаспори цілого світу. У бажанні емігрувати до Ізраїлю раптом наступив різкий перелом. «Лице Ізраїлю після війни Судного дня різко помінялося, – писав О.Солженицин. – На місці впевненої у собі та сміливої країни, з значним матеріальним достатком, впевненістю в завтрашньому дні та монолітним керівництвом, Ізраїль раптово явився перед світом розгубленим, крихким, таким, що роздирається внутрішніми суперечностями. Рівень добробуту країни різко впав»¹⁰.

Про помітне скорочення кількості заяв, що поступали в органи внутрішніх справ УРСР про виїзд в Ізраїль на постійне проживання, зазначалося в доповідній записці міністра внутрішніх справ УРСР І.Головченка в ЦК КПУ від 12 жовтня 1973 р.: «Якщо до вказаного періоду у ВВІР УМВС Чернівецького облвиконкому поступало в прийомні дні 40-50 клопотань про виїзд в Ізраїль, то після подій 6 жовтня не поступило жодного»¹¹.

З 21 особи, викликані 11 жовтня 1973 р. в ОВВІР УМВС Чернівецького облвиконкому, не з'явилося 12 осіб. Крім того, значна кількість осіб, яким вже оголосили позитивне рішення на виїзд, після подій 6 жовтня, не з'явилися за отриманням виїзних документів в Чернівецькій області. Їхня кількість склала 488 осіб.¹² Аналогічною була ситуація по всьому СРСР. З 320 тис. отриманих ви-

кликів у цей період було реалізовано тільки близько половини¹³.

Загострення близькосхідної проблеми вплинуло на загальний клімат єврейського життя в Україні. «В зв'язку з обстановкою на Близькому Сході відвідуваність синагог в Києві, Одесі Житомирі, Чернівцях та Сімферополі значно знизилася, – писав уповноважений з питань релігії при РМ УРСР. – Якщо ще на початку 70-х рр. в синагозі м. Чернівці звучали непоодинокі заклики в підтримку агресивної політики Ізраїлю, а синагогальний актив організовував виїжджаючим в Ізраїль проводи, супроводжуючи молитвами, то вже в 1976 р., коли якась Беатріс Левін із США під час осінніх свят в синагозі Чернівців проголосила: «Дай Бог, щоб ми з вами в наступному році зустрілися в Ізраїлі», – віруючі їй відповіли, що «її ізраїльський рай сидить в печінках тих, хто виїхав туди з СРСР»¹⁴. Еміграційні процеси після війни Судного дня викристалізували важливу особливість міграційного руху: національна вмотивованість євреїв щодо Ізраїлю виявилася перебільшенням.

Сповільнення еміграційного потоку з Буковини до Ізраїлю було помітним і в наступні роки. «До кінця 1974 р. виїзд був практично завершений, – писав керівник 5-го управління КДБ Бобков Ф.Д. – виїхали всі, хто цього прагнув. Еміграція різко впала».¹⁵ Начальник відділу віз та реєстрацій управління внутрішніх справ Чернівецького облвиконкому майор міліції Л.Є.Власов, інформуючи громадськість Буковини про різкий спад подачі клопотань на видачу віз до Ізраїлю, зазначав: «У 1976 р. виїзд скоротився у порівнянні з 1971 р. майже наполовину, а у порівнянні з 1973 р. майже у вісім разів. Це скорочення викликане не труднощами одержання дозволу на виїзд, а тим, що все рідше громадяни єврейської національності висловлюють намір залишити країну, де вони народилися, вирости і користуються такими ж правами, що і всі громадяни соціалістичного суспільства»¹⁶.

Керівник Чернівецького ОВВІРу наводив як приклад родину Сабанчиевих, яка подала документи на виїзд в Ізраїль у лютому 1975 р. і могла виїхати у липні, але Б.Ш.Сабанчиева з сестрою Ф.Ш.Ліфшиць відмовились від віз. Натомість просили, щоб посприяли повернути в СРСР з Ізраїлю їх матір С.Я. Давидович, яка виїхала туди у 1974 р. Згодом відмовилась від виїзду родина Я.Г.Подкамінер. Відсутність конкретних даних у словах керівника Чернівецького ОВВІР вкотре демонструвала закритість питання, пов'язаного з еміграцією євреїв з СРСР, але в черговий раз продемонструвала конкретний спад міграційного сплеску 1970-1973 рр. Зменшення кількості виїжджаючих євреїв з Буковини підтверджують і дані журналу реєстрації виїзду та в'їзду громадян Чернівецької області.

**Виїзд євреїв Буковини до Ізраїлю
в 1972-1983 рр.¹⁷**

Рік	Кількість родин	Рік	Кількість родин
1972	1169 осіб	1978	відсутній облік
1973	1017 (2979 осіб)	1979	237
1974	240 (1431 особа)	1980	41
1975	106 (681 особа)	1981	10
1976	132 (725 осіб)	1982	12
1977	188	1983	2

На темпи еміграції до Ізраїлю впливали не тільки події на Близькому Сході, але у значній мірі неготовність ізраїльського керівництва до прийому репатріантів. Виїхавши на початку 70-х рр. в Ізраїль, колишні буковинські євреї писали своїм друзям та близьким листи, в яких описували труднощі у пошуку роботи, особливо спеціальністю, постійну загрозу війни та терору, необхідність служити в армії. Емігранти з СРСР були людьми радянського виховання, тому чекали від Ізраїлю більше, ніж могли запропонувати. Багато репатріантів з вищою освітою (особливо пенсійного віку), не знайшовши роботу за спеціальністю, та не будучи вправі розраховувати на соціальну допомогу, були змушені працювати на некваліфікованих роботах. Ці листи більше, ніж радянська пропаганда, змушували потенційних емігрантів задуматися про доцільність виїзду в Ізраїль. Р.Шлеймович в листі до подруги в Чернівцях Б.Шаргородської писала: «Бетя, передай тим, хто готують валізки, нехай одумуються. Треба бути останнім ідіотом, щоб покинути рідну землю і добровільно приректи себе на війну та поневіряння»¹⁸. «Я тут зовсім самотня. 14 місяців проклинаю той час, коли піддалася на сіоністську пропаганду і виїхала в Ізраїль», – писала буковинка Е. Штейнберг¹⁹.

Ветеран та інвалід війни чернівчанин М.Л. Гершман за умовляння невістки та сина продав все своє майно, щоб виїхати до Ізраїлю. Коли він приїхав до Відня, виявилось що син з невісткою вже виїхали в США, а старий чоловік сам попрямував до Ізраїлю.²⁰ Ш.Вайсберг, разом з 70-річним чоловіком та сином взагалі до Ізраїлю не доїхали. Наслухавшись у Відні на пересильному пункті про ізраїльські порядки, одразу взяли курс на Нью-Йорк. Щоправда, це виявилось не останньою точкою емігрантів з Буковини. Ш.Вайсберг на старості років змушена була з США перебраться до Відня, а потім до Греції.²¹ Наведені уривки листів, опубліковані газетою «Радянська Буковина», звісно, могли зміщувати акценти у листах емігрантів, але реальна економічна ситуація та можливості успішної абсорбції великого числа приїжджаючих були обмеженими. Російська дослідниця-психолог Г.М. Гуревич, яка провела серйозне дослідження

з соціально-психологічних особливостей та мотивації потенційного емігранта до Ізраїлю, переконали, що еміграція, як правило, відображає внутрішній конфлікт особистості, який слабо пов'язаний з об'єктивними умовами життя людей²².

Особисті якості визначали поведінку людей у нових умовах. Жорстокість та байдужість родичів, які ще недавно обіцяли підтримку при приїзді в Ізраїль, багатьох репатріантів шокувала. Етя Кібах, яка в листах розповідала буковинським родичам про «ізраїльський рай», спересердя кинула новоприбулим родичам: «Нас з чоловіком упіймали на гачок. Ви думаете, що будете в Чернівцях по Кобилянській прогулюватися? Ні, якщо пропадати, так разом»²³. О.Нейман, яка виїхала з Чернівців до Ізраїлю у 1972 р. і сподівалася повернутися в СРСР, не розуміла, як її дорослі доньки відпустили престарілу маму в чужу країну: «Я поїхала до доньки Елли, з якою розлучилася під час війни. Однак виклик виявився фальшивим. Мої доньки в Чернівцях навіть не заперечували, щоб я виїхала в Ізраїль»²⁴. Листи з сумними емігрантськими історіями викладалися у вітринах магазинів у центрі міста Чернівці для публічного ознайомлення. Буковинці по різному реагували на такі історії, молодь, як правило, ставилася скептично: «Ці листи написані руками невдах! Їм і в нас не везло, і там не поталанило. А сильна вольова людина в будь-якій країні зможе добре прожити»²⁵. Хвиля репатріантів 80-х виявиться набагато прагматичнішою, та позбавленою ілюзій еміграції.

Ізраїльські реалії змусили багатьох колишніх буковинців переосмислити радянську дійсність. Через 27 років після свого заснування єврейська держава переживала одну з найбільш глибоких криз, викликаних війною Судного дня та невдалою політикою абсорбції. Масова еміграція 1970-1973 рр. виявилася неочікуваною як для СРСР, так і раптовою для Ізраїлю. Країна виявилася неготовою до такого напливу емігрантів, тому значна частина радянських іммігрантів, не знайшовши добробуту та щастя залишала Ізраїль.

Сумних емігрантських, або як їх називають в Ізраїлі «рибацьких» історій зараз можна назбирати сотнями, але до початку 70-х рр. ізраїльська цензура забороняла публікацію будь-яких матеріалів, пов'язаних з єврейською репатріацією з СРСР. «Кожен лист, написаний розчарованим репатріантом, негативно впливає на тих, хто думає про від'їзд в Ізраїль. Ми повинні зробити все, щоб з Ізраїлю йшли листи лише тих, хто задоволений життям в Ізраїлі», – говорилося на конференції працівників відділів абсорбції в Тель-Авіві²⁶. «Ми знали наперед, про що писати не можна, – згадувала відома ізраїльська журналістка Сара Френкель. – Якщо журналісти будуть писати вільно, побоювалася влада, це може нашкодити...»²⁷.

Емігранти з СРСР відчували себе обпеченими двічі: повернутися в СРСР неможливо, пожаліти-

ся на ситуацію в Ізраїлі теж немає кому. Працівники служби «Сохнут» замість того, щоб вислухати та порадити молодим «олім», зловживали службовим становищем, вбиваючи надії. «Це ти винна, ти! Це ти мене затигнула у цю прірву!» – ледь не кричав на дружину Й. Ройзман, токарь з Чернівців, родину якого поселили в селищі Кирият-Ата поблизу Хайфи. «Думка про те, що я обдурений ізраїльськими вербувальниками, зародилася у мене ще по дорозі у Відень, коли сіоністські «опікуни» забрали наші візи і ми залишилися без жодних документів. Лише на трапі літака, що вилітав у Тель-Авів, отримали на руки нові документи. Це було зроблено з єдиною метою: позбавити нас можливості зупинитися в іншій країні, а не в Ізраїлі». Не витримавши труднощів еміграції, Й. Ройзман туристом виїхав до Відня, де зустрівся з друзями по нещастю з чернівецькою родиною Вольдман. Там Й. Ройзман дізнався, що від стресу, викликаного неготовністю до нового середовища, у Раї Вольдман порушилася психіка²⁸.

Умови, в які потрапили буковинські євреї, психологи називали «культурним шоком». Культурний шок від розмаїття культур Ізраїлю, від невміння жити з несхожими на себе людьми, що відрізняються від тебе політичною, конфесійною, релігійною та етнічною орієнтацією. «Для того, щоб емігранту вдало вбудуватись у нове середовище, слід навчитися жити серед людей, несхожих на нас», – радять психологи.²⁹ Знайомство з репатріантами, які виїхали наприкінці 70-х – початку 80-х, підтвердило точку зору, що їхня адаптація відбувалася важче та повільніше, ніж у тих, хто виїхав з СРСР у першій половині 90-х.

Значна частина невдоволених репатріантів не наважувалася клопотати про повернення в СРСР: дехто з почуття сорому, інші, за їхніми словами, через страх перед сіоністами. Чернівчанин Й. Ройзман розповідав, що прибувши в США з Ізраїлю разом з трьома емігрантами з СРСР, надіслав листа п'ятьом нью-йоркським газетам, щоб поділитися проблемами репатріантів з СРСР в Ізраїлі, але тільки «Дейлі уорлд» розмістила його листа. В інтерв'ю колишні радянські емігранти жалілися на недовіру до радянських фахівців на ізраїльських підприємствах, на закон, згідно з яким останній прийнятий на роботу звільняється першим при скороченні, на відсутність роботи за спеціальністю. За їхніми словами, лікарі стояли біля верстатів, а вчителі ставали кранівниками, ті, що пов'язані з мистецтвом, взагалі в Ізраїлі не потрібні. Втрата соціального статусу для багатьох ставала трагедією життя, люди зрозуміли, що приїхали дарма. Колишніми радянськими євреями, яким вдалося правдами і неправдами виїхати до Відня, був написаний лист 300 євреїв. Автори намагалися усвідомити причини своєї міграції з СРСР і прийшли до висновку, що однією з них була споживацька психологія. За словами Й. Ройзмана, пі-

сля публікації статті в американській пресі він був побитий сіоністськими молодиками і з великими труднощами повернувся в Чернівці.³⁰

До радянських установ в США з проханням повернутися в УРСР у 1972 р. поступило 69 заяв, у 1973 р. – 160, у 1974 р. – 574, у 1975 р. – понад тисячу. 4/5 нещодавно прибулих до США хотіли би повернутися на колишню Батьківщину. В Брюсселі на початку 1976 р. відбулася зустріч з тими радянськими євреями, які виїхали з Ізраїлю і не змогли влаштуватися в США, проте найбільше листів нові ізраїльтяни писали до радянського керівництва. «Я зробила жахливу помилку, виїхавши в Ізраїль і позбувшись радянського громадянства, – писала чернівчанка Е.Я. Штейнберг в листі на ім'я Президії Верховної Ради СРСР». З аналогічним проханням до радянського керівництва зверталися буковинці О.Х. Каручеру та М.А. Штульберг.³¹

Радянський Союз не поспішав відкривати двері колишнім радянським євреям, яких спіткало розчарування. Серед причин, якими найчастіше обґрунтовувалися відмови на повернення, звучали повага радянського керівництва до думки радянських громадян, які глибоко віддані своїй соціалістичній Вітчизні і осуджують тих, хто піддався впливу сіоністської пропаганди. Як правило, бажачі повернутися претендували на старі місця роботи, які вже були зайняті новими працівниками, аналогічні проблеми були і з житлом. У 1971 - 1972 рр. до республіканського МВС надійшло 15 клопотань про повернення до УРСР від осіб єврейського походження, що виїхали до Ізраїлю на постійне проживання. З них тільки 2 клопотання було задоволено на початку 1971 р., решту – відхилено³². Крім того, згідно з матеріалами МВС у 1975 р. з СРСР виїхало 470 осіб, які вчинили раніше кримінальні злочини³³.

Хвиля виїзду в Ізраїль у 1973 р. породила сплеск квартирних афер, які в результаті призвели до арешту верхівки керівництва м. Чернівці. В.Щербицький в таємному листі в ЦК КПРС від 10.01.1974 р. доповідав, що «За останній час в Чернівецькій області розкрито ряд злочинних груп, які систематично займалися хабарництвом»³⁴. За зловживання у сфері розподілу квартир громадян, що виїхали до Ізраїлю, були арештовані голова Чернівецького міськвиконкому В.П. Толмач. Разом з ним на шлях зловживань стали відповідальні працівники виконкому області. Резонанс справи був таким значним, що вона розглядалася за межами області, а цікавою деталлю справи В.П. Толмача було те, що з 25 осіб, притягнутих до відповідальності, 21 затриманий виявився єврейської національності. За дачу хабарів загальною сумою 27 800 крб. до кримінальної відповідальності притягнуто В.Г. Шерман, за протекцію у вирішенні житлових проблем та дачу 39 хабарів арештована Карпова С.К., за дачу хабарів за незаконний обмін

квартирами арештовані М.М. Кацельник, Б.Я. Ройтман, М.І. Шор, Л.М. Шренцель, А.Д. Дермер, С.П. Балк.³⁵ Багатьох арештувати не вдалося, бо вони встигли виїхати до Ізраїлю.

Повернувшись з труднощами в СРСР, вже колишні ізраїльтяни охоче спілкувалися з радянською пресою, описуючи поневіряння на ізраїльській землі. 6 лютого 1976 р. в Москві на прес-конференції, організованій агентством преси новин та відділом преси МЗС, спілкувалися радянські та зарубіжні журналісти з громадянами єврейської національності, що повернулися з Ізраїлю, в тому числі і з буковинцями. Подружжя Крайс з Чернівців, шофер і медсестра за фахом стверджували, що багато колишніх буковинців мріють знову повернутися в СРСР. «На Заході сіоністи галасують про єврейське питання в СРСР. А насправді це питання існує в самому Ізраїлі. Радянські євреї не мають нічого спільного з тими, хто живе в Ізраїлі»³⁶. Автор статті «Чи можна прощати зраду» Л.Куценко в газеті «Радянська Буковина» писав: «Мені не дуже зрозуміло, як можна прощати людям, котрі зрадили Батьківщину, емігрували за кордон. Ні, це не помилки і не легковажність, це – зумисні дії проти радянського ладу, проти кожного, хто дорожить Батьківщиною»³⁷. Вжн колишні ізраїльтяни знову налагоджували радянський побут, більшості вдавалося повернутися на попередні місця роботи, але число їх було не значне.

Досліджуючи єврейську еміграцію з Буковини упродовж 1970-1980 рр., слід підкреслити ще одну характерну рису – її міський «чернівецький» характер. На кінець 70-х переважна більшість євреїв проживала у містах. «Серед міст України як в абсолютних, так і в у відносних величинах еміграції «лідирують» Чернівці, – писав Й.Зісельс, – місто яке «втратило» кожного третього єврея». В порівнянні з євреями Києва, Одеси та Харкова чернівецькі були найактивнішими до 1973 р. В наступні роки естафету підхопили євреї Одеси, Києва, Дніпропетровська та інших міст, згодом розпочнуть свою «одісею» євреї маленьких містечок України.

Якщо для пересічного буковинця складалося враження, що еміграційні пристрасті на Буковині стихали, то в розмовах працівників Чернівецького міськкому партії з комуністами єврейської націо-

нальності, що брали активну участь у пропагандистській роботі проти сіонізму, останні заявляли, що на їх думку, еміграція до Ізраїлю координується сіоністськими емісарами, які приїжджають до Чернівців з Риги, Одеси та інших міст країни. «Не виключена можливість, що в Чернівцях діє добре законспірована сіоністська організація. Про це свідчить той факт, що в емігрантському процесі є певна система. Аналіз заяв громадян єврейської національності про дозвіл на виїзд показує, що вони надходять нерівномірно, різко зростаючи у певні відрізки часу». Від євреїв-комуністів надходила інформація про те, що частина фахівців, отримавши дозвіл на виїзд до Ізраїлю, залишається потім в Австрії, Швеції, Франції та деяких інших капіталістичних країнах. Якщо у 1972 р. 153 євреї з СРСР залишалися у Відні, то у 1973 р. – 500.³⁹ Євреї Чернівців, дотримуючись «єврейської солідарності», добре знали, до кого можна звернутися за викликом, хто може допомогти з обміном квартири, скільки це буде коштувати. За їхніми словами, цілі родини були втягнуті у емігрантську «кухню».

Як зазначалося вище, в Ізраїлі в колі радянських емігрантів росли тенденції щодо виїзду з Ізраїлю. Все частіше радянські євреї, що добивалися права виїзду з СРСР, стали обирати як кінцевий пункт не Ізраїль, а США. Це явище отримало назву «нешира». Ношрім (івр. – відповідаючі) порівнювали з листям, що падає з дерева, вони відпали від загального потоку євреїв, що поверталися в Ізраїль. Вже у 1975-1976 рр. з транзитного Відня близько 50% радянських євреїв направлялись повз Ізраїль. У 1976 р. число «ношрім» (ті, хто прямо виїжджав) майже зрівнялося з числом олім (репатріантів), а потім навіть перевищило. До 1981 р. 99% євреїв Москви та Ленінграда їхали в Америку, з Одеси – 100%. Максимальна «нешира» була зафіксована у 1988 р., коли до Ізраїлю приїхало тільки 4% від загальної кількості емігрантів з СРСР.

На зростання темпів «нешири» вплинули два важливі чинники: війна Судного дня 1973 р. та рішення Заходу надати радянським євреям статус біженців. В 1974 р. США надали СРСР статус найбільшого сприяння в торгівлі, якого так прагнуло

Виїзд євреїв з міст України (1968-1976 рр.)³⁸

Міста	Кількість у них євреїв у 1970 р.	Роки					% до загального числа євреїв у місті	
		1968-1972	1973	1974	1975	1976		
Київ	152006	1254	1700	1070	981	1036	6041	3,9
Одеса	117000	1508	1652	1727	1825	2785	9497	8,1
Львів	28000	914	991	821	535	582	3843	13,7
Чернівці	37000	4788	4784	1431	681	725	12409	33,5

радянське керівництво. Щоправда, з урахуванням поправки Джексона та Веніка, які прив'язували надання статусу з свободою на виїзд з СРСР не менше 60 тис. євреїв на рік. Радянський Союз відкинув цю пропозицію як втручання у внутрішні справи країни.

Упродовж 1974-1975 рр. відбувався спад виїзду радянських євреїв, який знову почав набирати оберти після підписання Заключного Акта Народи з безпеки і співробітництва у Хельсінкі влітку 1975 р. Як наслідок, з 1976 по 1979 рр. відбувся черговий сплеск єврейської еміграції і більша частина євреїв України почала переорієнтовуватись на еміграцію до США. Поправка Джексона-Веніка була тим самим важелем, завдяки якому еміграція слабким та тоненьким струмком текла в Ізраїль та на Захід. Упродовж 1970-х рр. єврейська еміграція продовжувалася під посиленням тиском США і їхніми погрозами заборони на продаж в СРСР важливих технологій та труб для газо- та нафтопроводів великого діаметру. Отже тиск Вашингтону на радянське керівництво ставав визначальним чинником у темпах єврейської еміграції з СРСР. Радянський Союз, намагаючись зберегти «лице» на міжнародній арені насправді «торгував» радянськими євреями, перетворивши їх на заручників радянської системи.

В оточенні «свідомих» євреїв до «ношрім» ставилися з осудом. Часто з ними переставали спілкуватися, вважаючи таке рішення неетичним. Євреї Буковини виявилися найбільш «свідомими» серед євреїв СРСР, в США від'їжджали поодинокі родини. В журналі реєстрації виїздів та в'їздів в числі виїжджаючих на постійне місце проживання в США зареєстровані особи з єврейськими, російськими та українськими прізвищами, тому частку буковинців єврейської національності виявити неможливо. У 1972 р. до США з Буковини емігрувало 26 родин та 1 родина до Австрії, у 1973 р. – 12 родин, у 1974 – 3 родини. Характерною рисою буковинських міграційних процесів в середині 1970-х р. було повернення на постійне місце проживання в СРСР мігрантів з Польщі, Угорщини, Румунії, Франції та ФРН. Зареєстровано тимчасові поїздки в Ізраїль, ряд повернень з Ізраїлю, але не з США та ФРН.⁴⁰ «Моди на Америку в Чернівцях не було, – писав І. Померанцев. – Всі їхали в Ізраїль. Мені здавалося, що я ледь не особисто знаю всіх ізраїльтян, принаймні всіх нових ізраїльтян, оскільки родом вони всі з Чернівців... але жодного з тих самих чернівецьких «ізраїльтян» я не зустрів ні на Мертвому морі, ні в Єрусалимі, ні в Кфар-Даромі»⁴¹. Не знайшовши щастя в Ізраїлі, частина буковинських євреїв перебиралася до Західної Європи, згодом до Канади. Дані таблиці, які наводить Й. Зісельс, теж переконують, що найбільш «національно мотивованим» радянським містом в 1970-х були Чернівці⁴².

Частка «ношрім» у загальній еміграції з даного міста (1968-1976 рр.)

Одеса	93,6%	Москва	71,3%
Харків	86,0%	Ленінград	69,7%
Київ	80,0%	Кишинів	15,5%
Львів	72,5%	Чернівці	8,9%

Деякі дослідники вважають, що причиною ізраїльського патріотизму в колі євреїв Буковини була провінційна психологія, де переважали достатньо міцні єврейські традиції, адже в урбанізованих та асимільованих євреїв великих міст СРСР в середині 70-х склалося упередження, що Ізраїль є країною закритою, духовно бідною та такою, що сповідує вузькі національні проблеми. За словами Ц. Керема, «вихідці з Бессарабії, Буковини, Західної України та Прибалтики кардинально різнилися від своїх східних братів (москвичів, ленінградців та киян). Для них ідея єврейства, єврейського народу та єврейської національної держави була органічною, пов'язаною з традиціями власного дому. Для багатьох «східняків» – ідеал нації та національних інтересів був туманним, засміченим радянськими догмами, які не мали нічого спільного з традиціями дідів»⁴³. Якщо досліджувати ідеологічну складову еміграції кінця 1970-х рр., то виявилось, що чим ширше розкривалися ворота еміграції, тим менше в них залишалося єврейського.

Частина репатріантів продовжувала вважати появу «ношрім» логічним продовженням агресивної політики Ізраїлю. «Говорачи по совісті, це можна зрозуміти, – згодом виправдували вони свій крок. – Адже єврейська держава була задумана як національний прихисток для євреїв цілого світу. Прихисток, який перш за все гарантує нам безпечне існування. Але цього не сталося. Країна на довгі роки опинилася на лінії вогню»⁴⁴. З боєм у серці нові ізраїльтяни говорили, що вони приїхали в єдину країну у світі, де євреїв вбивають лише за те, що вони євреї.

Для радянського керівництва поява «ношрім» була доказом правильно обраного курсу на «зближення націй» та давала привід говорити про те, що національне відродження євреїв та національний рух в Ізраїлі це вигадка, а розмова йде просто про еміграцію з СРСР. Після розмов з багатьма колишніми буковинськими євреями можна підсумувати, що для частини виїжджаючих у 1970-і рр. цей виїзд сприймався справді як репатріація на омріяну батьківщину, для інших – це була еміграція, право на яку має кожна вільна людина.

Зменшення напливу виїжджаючих до Ізраїлю активізувало роботу американських туристів-сіоністів у Чернівцях. Вони приїжджали в СРСР з розвідницькою метою і хотіли перевірити жакливі повідомлення, що друкувалися в американській пресі про становище радянських євреїв. Оскільки

туризм між СРСР та США був практично не розвинутий, активісти сіоністського руху купували у голландській організації Student Travel двотижневу путівку в СРСР за 250 дол., а потрапивши в СРСР, намагалися відвідати синагоги і з допомогою іврити та ідишу спілкуватися з радянськими євреями. На основі таких поїздок та розмов з радянськими туристами за кордоном писалися статті та книги. Якщо у поїзді була зацікавлена організація «Хабад», у валізі туристів складалися єврейські книги, ритуальні вироби, кошерні ножі, кошерні дріжджі і похоронні савани. Упродовж року синагоги України відвідувало по 300-500 туристів⁴⁵.

Наприкінці осені 1976 р. в чернівецькій синагозі були помічені туристи А.Хершенфельд та Д.Лінстардт. Вони роздавали брошуру «Факти і цифри про Ізраїль», календарі релігійних свят, сіоністську літературу, видану у Нью-Йорку. Члени молодіжної сіоністської організації, студенти Каліфорнійського університету Д.Медведь та Д.Страус сміливо закликали вірян до виїзду прямо у синагозі: «Беріть літературу, читайте та відразу ж подавайте заяви на виїзд до Ізраїлю». При спілкуванні з чернівчанином М. Лейбовичем туристи цікавилися його службою в Радянській армії, озброєнням радянських солдат, чи спілкується він з відмовниками. Як правило, для іноземних туристів такі вояжі закінчувалися видворенням за межі країни за порушення правил поведінки іноземних туристів.⁴⁶ Американські сіоністи щиро вірили, що вони роблять важливу справу, не підозрюючи, що тим самим руйнують інтернаціональні підвалини СРСР.

Для обмеження активності американських благодійників з «Джойнту» з 1 січня 1976 р. у СРСР було припинено прийом грошових переказів з-за кордону, 15 липня 1976 р. були введені нові митні правила, за якими мито на товари, що вивозяться, зросло на 200 %. Того ж року було вкотре заборонено ввіз маці. Керівництво СРСР всіма шляхами намагалося сповільнити виїзд радянських євреїв за кордон, адже еміграція розхитувала непорушність «залізної завіси» та закритість кордону для виїзду радянських громадян на ПМП за кордон. Водночас СРСР не бажав посилювати ворожу ідеологічно та стратегічно державу Ізраїль своїми громадянами. Євреїв з СРСР стали випускати тільки в результаті конкретних міждержавних угод між СРСР та США, зміст яких залишається засекреченим і донині.

Наприкінці 1970-х рр. ставлення в СРСР до виїжджаючих в певній мірі стало ліберальнішим. Вони і самі це відчували. Якщо на початку 70-х рр. виїжджаючі в Ізраїль соромилися признатися сусідам про своє рішення, навіть у заявах про звільнення з роботи часто вказували вигадані та неіснуючі причини, то наприкінці 70-х тема виїзду стала звичною, а поведінка виїжджаючих – впевненішою. Економіст Чернівецької швейної фабрики

№2 Ц. М. Вайсбанд приносила на підприємство листи з Ізраїлю та зачитувала їх у цеху серед працівників, аналізуючи переваги радянської та ізраїльської економіки. А своїх колег єврейської національності попереджала: «Невдовзі Чернівецький ВВІР закриють і до 1980 р. ніхто за кордон виїхати не зможе»⁴⁷. Її пророцтво виявилось «перспективним». В Україні в 1978 р. відділами віз та реєстрацій було прийнято 20 851 заяву на виїзд, в 1979 – 26 706.⁴⁸

Радянське керівництво, готуючись до проведення Олімпіади 1980 р., вирішило припинити єврейську еміграцію до кінця 1970-х рр. Але, за словами Й.Зісельса, «перед запланованими Олімпійськими іграми у Москві зробили спробу «виставити» з СРСР більшу частину накопиченого потенціалу еміграції. В 1979 р. – 46 406 осіб, що було удвічі більше, ніж в 1978 р.»⁴⁹. Разом з активістами еміграції в СРСР під тиском влади за ізраїльськими викликами виїхало і багато дисидентів, для яких альтернативою від'їзду в цей час була тільки тюрма. Необмежені можливості радянського керівництва дозволили до кінця 1970-х рр. майже цілком зупинити еміграцію.

Кожне десятиліття ХХ ст. «вимивало» з України частку єврейського населення краю. Євреї Буковини, активізувавши свій виїзд на початку 70-х, до кінця десятиліття уповільнили свою «алію». З 1974 по 1980 рр. з Буковини до Ізраїлю виїхало близько 1200 родин, або більше 4 тис. осіб. Ізраїль, який мав би стати прихистком та джерелом психологічного комфорту для кожного єврея світу, на довгі роки опинився на лінії вогню. Економічна криза в Ізраїлі, невдала політика абсорбції змусили євреїв Буковини обачніше ставитися до репатріації. Радянське керівництво вишукувало нові шляхи для сповільнення темпів еміграції євреїв, але міжнародна солідарність та тиск Вашингтона на радянське керівництво змушував останніх час від часу привідкривати ворота «залізної завіси». Сповільнення виїздів до Ізраїлю дало можливість Кремлю говорити про перебільшення ідеологічної складової в еміграції до Ізраїлю.

Серед причин, що продовжували виштовхувати євреїв Буковини в Ізраїль, переважали особиста невлаштованість, відсутність видимих перспектив кар'єрного зростання, мрії про особисте збагачення, сподівання «легких грошей». В життєвому досвіді чи не кожного буковинського єврея був досвід антисемітизму, який не минав з роками. Бажання жити добре і серед євреїв продовжувало залишатись важливим елементом міграційної поведінки, адже євреї продовжували залишатися єдиною національністю, позбавленою основних культурних прав серед усіх інших народів СРСР.

Активним емігрантам великих міст СРСР вдалося «намацати» нові можливості виїзду з СРСР за ізраїльськими викликами та ізраїльськими візами не в Ізраїль, а до США. Щоправда, це не сто-

сувалося євреїв Чернівців, які демонстрували високу національну вмотивованість, склавши всього 8,9 % у загальному числі «нешири». В цілому можна зробити висновок, що наприкінці 70-х рр. еміграція євреїв з Буковини переставала бути суто етнічним феноменом. Етнічний фактор переставав відігравати провідну роль у формуванні міграційної поведінки та в результаті впливати на міграційні очікування. Зростала кількість репатріантів зі змішаних родин, для яких репатріація перетворювалася у пересічну еміграцію. Еміграція упродовж наступних років ставала рекомендованою життєвою стратегією.

¹ Прибыткова И. М. Современные миграционные исследования: в поисках новых теорий и концепций // Международная миграция населения: Россия и современный мир». – М., 2004. Выпуск 12. МАКС Пресс.

² Паніна Н. В. Українське суспільство 1992-1996: соціологічний моніторинг. – Київ: Інститут соціології НАН України.

³ Малиновська О.А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: Монографія. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 236 с.

⁴ Зисельс, И. Динамика численности еврейского населения Украины [Электронный ресурс].// Режим доступа: www.vaadua.org/josef2006/dinam Chisl.html

⁵ Мицель М. Евреи Украины в 1943-1953 гг: очерки документированной истории. – К.: Дух і Літера, 2004. – 362 с.

⁶ Бажан О. Репресивні заходи радянської влади щодо громадян єврейської національності в УРСР (1960-ті – 1980-ті рр.) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – К.: В-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2004. – №22.

⁷ Морозов Б. Еврейская эмиграция в свете новых документов, Тель-Авивский университет, 1998. – 288 с.

⁸ Khanin V. Documents on Ukrainian Jewish Identity and Emigration, 1944-1990. – London, 2003. – 353 p.

⁹ Альтшулер М. Евреи СНГ на пороге третьего тысячелетия.1998 // [Электронный ресурс] http://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/40156/1/16_111-145.pdf.

¹⁰ Солженицын О.И. Двести лет вместе. Гл.27.

¹¹ ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.890. – Арк.45.

¹² ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.890. – Арк.47.

¹³ Зисельс И. Если не сей час. К.: Дух і літера., 2006. – С.114.

¹⁴ ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.1357. – Арк.10.

¹⁵ Бобков Ф.Д. Как готовили предателей. Начальник политической контрразведки свидетельствует... – М.: Эксмо: Алгоритм, 2011. – 240 с. – С.66.

¹⁶ Устименко А. Підступні вигадки та домисли//Радянська Буковина, 1977, 13 лютого.

¹⁷ Архів ВВІР УМВС Чернівецького облвиконкому. Журнал обліку в'їздів та виїздів.

¹⁸ Пелех В. Благаємо, допоможіть//Радянська Буковина, 1978, 13 лютого.

¹⁹ Шокотько Я. Запізніле прозріння//Радянська Буковина, 1976, 29 червня.

²⁰ Краснодарський В. Батьківщину не обирають//Радянська Буковина, 1978, 12 грудня.

²¹ Пелех В. Пастка//Радянська Буковина, 1984, 9 грудня.

²² Гуревич А.М. Социально-психологические особенности личности и мотивации потенциального эмигранта на примере репатриации в Израиль. Автореферат диссертации. <http://www.dissercat.com/content/sotsialno-psikhologicheskie-osobennosti-lichnosti-i-motivatsii-potentsialnogo-emigranta-na-p>

²³ Люб'язь Б. Сіоністський хамсин//Радянська Буковина, 1978, 3 січня.

²⁴ Шокотько Я. Запізніле прозріння//Радянська Буковина, 1976, 29 червня.

²⁵ Краснодарський В. Батьківщину не вибирають//Радянська Буковина, 1978, 12 грудня.

²⁶ Гончаров В. Ізраїль. Засіб Гістадрута//Радянська Буковина, 1978, 20 січня.

²⁷ Кошаровский Ю. <http://kosharovsky.com>.

²⁸ Краснодарський В. Липке павутиння//Радянська Буковина, 1976, 20 лютого.

²⁹ Асмолов А.Г. Как встроить мигранта в общество: кризис утраты смысла существования// Информационно-аналитический бюллетень Психологи о мигрантах и миграции в России, 2001, №2.

³⁰ Краснодарський В. Липке павутиння//Радянська Буковина, 1976, 20 лютого.

³¹ Устименко А. Підступні вигадки та домисли//Радянська Буковина, 1977, 13 лютого.

³² ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.699. – Арк.39.

³³ Ольховецький В. Ті, що втратили Батьківщину//Радянська Буковина, 1976,22 лютого.

³⁴ ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.887. – Арк.6.

³⁵ ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.887. – Арк.6.

³⁶ Радянська Буковина, 1976.13 лютого.

³⁷ Куценко Л. Чи можна прощати зраду//Радянська Буковина, 1987,12 липня.

³⁸ Зисельс И. Вказ. праця. – С. 115.

³⁹ ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.890. – Арк.39.

⁴⁰ Архів ВВІР УМВС Чернівецької області.

⁴¹ Померанцев И. Мой маленький Израиль// «Огонек» 2008, №7.

⁴² Зисельс И. Вказ. праця. – С.113-114.

⁴³ Кэрэм Ц. Евреи, неевреи и т.д. – Тель-Авив, 1987. – С.219.

⁴⁴ Солженицын А.И. Двести лет вместе. Ч.2.гл.26.

⁴⁵ ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.1357. – Арк.44.

⁴⁶ Урбанський К. Одного поля ягоди//Радянська Буковина, 1976, 30 листопада.

⁴⁷ Краснодарський В. Батьківщину не вибирають//Радянська Буковина, 1978, 12 грудня.

⁴⁸ ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.10. – Спр.3519. – Арк.85.

⁴⁹ Зисельс И. Вказ.праця. – С.116.

Ирина ЯВОРСКАЯ
(Черновцы)

ЗАМЕДЛЕНИЕ ТЕМПОВ ЭМИГРАЦИИ ЕВРЕЕВ БУКОВИНЫ В ИЗРАИЛЬ И ПЕРЕОРИЕНТАЦИЯ МИГРАЦИОННОГО ПОТОКА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 1970-х гг.

В статье сделана попытка обосновать причины замедления миграционной активности буковинских евреев в Израиль во второй половине 1970-х гг. Раскрываются мотивы и причины неоднократных случаев их возвращения на Буковину. Автор анализирует причины появления новых миграционных возможностей и акцентирует внимание на переориен-

нтацію миграционного потока советских евреев во второй половине 1970-х.

Ключевые слова: эмиграция, замедление миграционных потоков, переориентация миграционных потоков, репатриация.

Iryna YAVORSKA
(Chernivtsi)

SLOWDOWN OF MIGRATION ACTIVITY OF BUKOVINIAN JEWS TO ISRAEL AND REORIENTATION OF THEIR MIGRATION FLOW IN THE SECOND PART OF THE 1970s

The author makes an attempt to substantiate the reasons and slowdown migration activity of Bukovinian Jews to Israel in the second half of the 1970s. Author examined motives and reasons of frequent cases of their returning to Bukovina. The author analyzes the reasons and emergence of new migratory opportunities and focuses on the reorientation of the migratory flow of Soviet Jews in the second half of the 1970s.

Keywords: immigration, slowing migration flows, reorientation of migratory flows, repatriation.

УДК: 37.014.24 (477+475)

Vitaliй СТРИЛЬЧУК
(Луцьк)

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ НАУКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ЗАСІБ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті аналізується сучасне українсько-польське співробітництво у сфері науки та освіти, зокрема співпраця освітніх та наукових установ, інноваційні процеси, запозичення польського досвіду реформування вищої освіти тощо. Узагальнено досвід координації науково-освітніх зв'язків України та Республіки Польща на основі нормотворчих вимог, що передбачають комплекс інноваційних науково-освітніх заходів задля розвитку і утвердження загальноєвропейських стандартів у цих галузях.

Ключові слова: освіта, наука, співробітництво, інтеграція, Україна, Республіка Польща.

Постановка наукової проблеми. Головними завданнями діячів науки й освіти України та Республіки Польща є пошук механізмів і можливостей зближення обох суспільств. Адже саме еліта, у тому числі наукова, формує певний стереотип у свідомості суспільства про сусідній народ, його історію, культуру, політичні традиції, побут і т. ін. Через проведення спільних конференцій, симпозіумів, узгодження текстів підручників, подання повної та різнобічної інформації про сусідню державу формується її імідж, сприйняття у сусідньому суспільстві. А тому роль наукових та освітніх контактів в українсько-польських відносинах є не-

від'ємною й важливою складовою. Саме через наукове та освітнє співробітництво відбувається євроінтеграція України у європейський науковий та освітній простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі фактично немає ґрунтовних досліджень, присвячених безпосередньо українсько-польському науковому та освітньому співробітництву. В силу того, що процеси реформування вищої освіти є у процесі перебігу, незавершені, то можна стверджувати, що склалася така ситуація, за якої наукова розробка досліджуваної теми відбувається практично одночасно із застосуванням нових інноваційних форм наукової та освітньої роботи.

З огляду на сказане вище зауважимо, що монографічна література з досліджуваної проблеми є поодинокую, або лише частково розкриває проблему. Натомість публіцистика є досить різноплановою і дає можливість різноаспектно проаналізувати українсько-польське освітнє та наукове співробітництво. Зокрема, дослідженням сучасного стану українсько-польської співпраці в сфері освіти та науки займалися Д. Горун¹, В. Колесник²,³ Н. Медведчук⁴,⁵ А. Гуменюк⁶, В. Колодяжна⁷ та ін. Дослідниками опубліковано низку наукових статей, які є цитованими у запропонованій статті. Розкриті особливості українсько-польської взаємодії в галузі освіти, науки та у справі узгодження і трактування спільних сторінок історії у монографії Л. Стрілчук та В. Стрільчука «Інституційні складові українсько-польських гуманітарних взаємин та співробітництва»⁸.

Метою статті є аналіз українсько-польського наукового співробітництва та доказ того, що воно сприяє євроінтеграційному поступу України.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. З метою розвитку і розширення наукових контактів між Україною та Республікою Польща було підписано ряд нормативно-правових актів, які нині складають основу міждержавної взаємодії у сфері науки й освіти. Базовим документом українсько-польських взаємовідносин став Договір між Республікою Польща і Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р.⁹. Перспективи розвитку міждержавної співпраці у науковій та освітній галузях визначає стаття 14 Договору, окреслюючи контакти між школами, науковими установами, навчальними закладами, у тому числі в галузі обміну науковими працівниками, викладачами, студентами, аспірантами, а також у здійсненні спільних науково-дослідницьких робіт. Договором закріплено можливість укладення відповідних договорів між окремими міністерствами, відомствами, науковими та навчальними установами.

Наступним кроком на шляху налагодження співпраці стало підписання у квітні 1994 р. Прото-